

CHARACTERISTIC AND SYSTEM OF MEANS OF LEGAL STIMULATION

Nysanova S.K.¹, Nauryzova V.K.¹, Useinova K.R.²

¹Atyrau state university, Atyrau

²Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty
karlygash_usein@mail.ru

Keywords: acts of application administrative offenses, provisions of the law, right, legal stimulation, legal relationship, legality, competence, legislation, legal equipment

Abstract. In this article the role of legal stimulation is examined from the point of view of legislator. A legal stimulus is studied as a legal institute, presenting totality of legal norms, aim of introduction of that - to cause additional motivation in behalf on good behavior, exceeding the requirements usually produced to him.

ҚҰҚЫҚТЫҚ ЫНТАЛАНДЫРУ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ СИПАТЫ МЕН ҚҰРЫЛЫМЫ

Нысанова С.Қ.¹, Наурызова В.Қ.¹, Үсеинова Қ. Р.²

¹ Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

²Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Негізгі сөздер: құқық, құқықтық ынталандыру, құқық бұзушылық, заң нормалары, ынталандыратын құқықтық қатынастар, заңдылық, құзыреттілік, заң қолдану актілері, заң техникасы.

Аннотация Құқықтық ынталандырудың құқықтық кешенді институтын, құқықтық құралдардың сипаты мен құрылымын және құқықтық ынталандыру құралдарын тәжірибеде игеру мәселелеріне тоқталу. Құқықтық ынталандырудың құралдарын - құқық құралдарының бір бөлігі ретінде қарастыру.

Құқықтық ынталандыру арқылы, құқық, әр түрлі құралдар арқылы қоғамдағы тәртіпті нығайтуға, тұлғаның еркіне және санасына әсер етеді. Субъектінің заңдылық әрекетін күшейтудегі заң шығарушы институтымен бекітілген құқық ынталандыру нысаны деп те айтуға болады. Заң-құқықтық қатынастың қатысушыларының заңдық уәжіне құқықтық ынталандыру арқылы ғана әсер етпейді, сонымен қатар құқықтық шектеумен де. Мысалы, құқық бұзушылық - құқыққа қайшы әрекеттерді жасауға итермелейтін уәждемесін басу үшін, қолданылатын тыйым салу немесе бұзғаны үшін жауапкершілікке тарту сияқты заң шығарушы институттары болып табылады. Құқыққа сай әрекеттердің нәтижесінде субъектінің қызығушылығын туғызатын ынталандыру мақсатқа ие ғана заң институттары жатады. Құқықтық ынталандырудың жалпы шеңберіне, көтермелеу және марапат, жеңілдіктер және артықшылықтар, сыйлықақы және әр түрлі сыйақылар, құрметті атақ, деңгей және дәреже, иммунитеттер және т.б.с.с. Әдетте, ынталандыру субъектінің құқыққа сай әрекеттерді жасауға үйретеді, бірақ мұндай бағыт ынталандырумен ғана орнатылмайды, сонымен қатар құқыққа сай әрекет жасау субъектінің әдетіне айналып кетсе немесе құқық бұзушылық нәтижесінде жазаға тартылуына қорықса, адамның моральдік қасиеттеріне байланысты, шындық, ұят.

Құқықтық ынталандырудың құралдары – бұл қолданылатын құқық құралдарының бір бөлігі.

С.С. Алексеевтің пікірі бойынша, құқық құралдарын «құқықтың күшін көрсетіп, жүзеге асыратын, нақты бекітілген құрамы бар, құқықтық құбылыстар»[1, 155]. Ол заң мәселесін қарастыру кезеңдеріне қарай құқық құралдарын үшке бөледі.

Бірінші – бастапқы құқық құралдарының кезеңі (заң нормасы, субъективті құқықтары мен міндеттері).

Екінші – әр түрлі заң институттарымен берілген құқық білімімен байланысатын, құқық режиміне сай кешендер кезеңі.

Үшінші – құқық қытынастың субъектісі пайдаланатын, белгілі бір заң құралдарына ұқсас кезеңі (мысалы, шарт).

Құқықтағы ынталандырудың құралы заңның әлеуметтік құндылығын көрсетеді. Олар субъектінің күткен нәтижесінің жетуіне көмектесетін, әлеуетті мүмкіндіктерді қамтыған. Сондықтан, кез келген оқиғаны құқықтың құралы ретінде тану үшін, ең алдымен функционалдық бағытталуына сүйенуіміз керек. Құқық құралдардың оқиғасы ретінде, мемлекет пен қоғам алдына қойған мақсат пен міндеттерді тиімді шешу жолдары ғана бола алады.

Құқықтағы ынталандырудың құралдары қажетті объективтік сипатқа ие. Белгілі бір уақыт аралығында құқықтық ынталандырудың барлық күш – қуатын пайдалана отырып, мемлекет пен қоғамның алдында тұрған міндеттерді сапалы және тез орындауға көмектеседі. Құқықтағы ынталандырудың құралдары әр түрлі. Оларға келесілерді жатқызуға болады: заң нормалары, ынталандыратын құқықтық қатынастар, заңдылық, құзыреттілік, субъективті құқықтары мен міндеттері, заң қолдану актілері, заң техникасы.

Бүгінгі таңда заң ғылымдарының маңызы өсіп жатыр. Мемлекетте жүргізіліп жатқан реформалардың жетістікке жетуі, тікелей қазақстан азаматтарының белсенді қатысу әрекеттеріне тәуелді. Сондықтан, жалпы қоғам мен жеке тұлғаның мүдделерін қанағаттандыру үшін, құқықтағы ынталандыру құралдарын анықтау мен бекіту мәселелері өте өткір.

Құқықтық ынталандыру тиімділігі, сондай – ақ жалпы құқықтық реттеу тиімділігі құқықтық құралдарды таңдау мәселесіне тәуелді.

Сондықтан, қоғам мен мемлекетте үш элемент болуы тиіс:

- адам өзін - өзі жүзіге асыру үшін, құқықты жалпы – құқықтық мүмкіншілік ретінде қарастыруы тиіс;

- құқықтық талаптар мен мүмкіндіктерді бекітетін, нормативті – құқықтық актілер мен басқа да қайнар көздерде көрсетілген, белсенді әрекет етуші заңнамалар;

- белсенді заңнамаларды орындаудың құқықтық құралдары.

Аталған элементтер құқық пен құқықтық ынталандырудың пайда болуы мен дамуына қажетті.

Құқықтағы ынталандырудың құралдары құқықтық ынталандырудың қызметтік сапасын анықтайды. Құқықтық ынталандырудың құқықтық кешенді институты ретінде ерекшеленуі, құқықтық құралдардың сипаты мен құрылымына тәуелді. Құқықтық ынталандырудың нормативтік негізіне алынған ынталандыру құралдары қате таңдалса, онда құқықтық тиімділігінің төмендеуіне әкеледі.

Құқықтағы ынталандыру құралдарының методологиялық маңызы келесіде:

1. Құқықтағы ынталандыру құралдарының түсінігіне, құқықтық ынталандыру мақсатына жетуге бағытталған барлық құқықтық оқиғаларды жинақтауға болады.

2. Құқықтағы ынталандыру құралдарының түсінігіне, құқықтық ынталандырудың қолданбалы аспектісі мен бірге функционалды құқықтық жағын көрсетуге мүмкіндік береді.

Құқықтағы ынталандыру құралдары құқықтық реттеу механизміндегі құқықтық ынтаның орны мен рөлін анықтауға көмектеседі.

Құқықтық ынталандыру құралдарын тәжірибеде игеруге тұлғаның құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің деңгейі әсер етеді, себебі қоғамдық қатынастардың белсенді қатысушысы болу үшін тұлғаның дайындығы олардан тәуелді болады.

Құқықтағы ынталандыру құралдары міндетті түрде нормативті анықталған болуы тиіс. Басқа сөзбен айтқанда, нормативтік – құқықтық актіде бекітілген тәртіп пен көрсетілген оқиғада субъектілер оларды қолдана алады.

Барлық құқықтық ынталандыру құралдары арасында байланыстары бар. Бір жағынан, құқықтық ынталандырудың әр бір құралы – құқықтық ақиқаттың бөлек элементі болса, басқа жағынан олардың жиынтығы құқықтық ынталандырудың ерекше механизмін құрайды.

Құқықтағы ынталандыру құралдарын әр түрлі негіздері бойынша жіктеуге болады:

1. Бір топ адамдардың әрекеттеріне құқықтық ынталандырудың әсері бойынша:

- жалпы құқықтық құралдар (олар әмбебап мінезді, барлық субъектілер қолдана алады; оларға келесілерді жатқыза аламыз: заң нормаларын, құқық қатынастарын, субъективті құқықтары мен заң міндеттерін);

- арнайы құқықтық құралдар (нақты бір тұлғаның әрекеттерімен байланысты, оған құқық қолдану актісі жатады).

2. Құқық құралдарын қолданған құрамның саны бойынша:

- қарапайым (нақты бір мәселені шешу үшін бір ғана құқықтық құралды пайдалануы, мысалы, кәсіпкер жеңілдік құқығын жүзеге асырады);

- қиын (ерекше құқықтық режимді құруға көмектесетін, бірнеше құқықтық құралдарының жиынтығы, мысалы, бос экономикалық аймақтар режимі).

3. Қызметтің сипаты бойынша:

- ынталандырушы субъектілерімен қолданатын құқықтық құралдар (заң шығару бастамашылық құқығы, заң құрылысы, заң терминдері негізінде нормативті – құқықтық актілерде құқықтық ынталандыруды бекітуін қамтамасыз ететін құқықтық құралдар);

- ынталандыратын субъектілерімен пайдаланатын құқықтық құралдар (субъектілердің құқықтары мен мүмкіндіктері негізінде із жүзіне асатын заң нормалары).

Құқықтағы ынталандыру процессінде қолданылатын құқық құралдарды екі топқа бөлуге болады: анықтау құралдары және әрекет құралдары. Құқықтық құралдарды мұндай екі топқа бөлудің себебі, ол «мінсіз үзінді (құралдар, субъективті құқықтарын анықтайтын құралдар, міндеттер, жеңілдіктер, тыйым салу, сыйлық, жаза және т.б.) және нақты үзінді (ең алдымен құқықты жүзеге асыру мен міндеттердің актісі, технологиясы, қызметті орындауға бағытталған әрекеттің құралдары) құралған»[2, 13].

Ынталандыруда қолданып жатқан құралдарын келесідей сипаттауға болады:

- олар құқықтық ынталандыруды белсенді қолданумен байланысты;

- олар өзгеріп тұрады;

- олар құзыретті мемлекеттік органдардың шешімімен, сондай – ақ басқа да ынталандырушы субъектілердің шешімдерімен ұсынылған (мысалы, мемлекеттік қызметшісіне сый беру бұйрығы, ғылыми зерттеу жұмысын жүргізу үшін грантты бөлу туралы шешімі), құқықты ынталандыру актілерін орындау негізінде көрсетіледі. Аталған шешімдер субъектінің әрекеттері әлеуметтік

белсенді деп танылып, белгілі бір марапатқа ие деп танылады (тұлғаның еңбегі заңмен мақұлдандуы).

Құқықтық ынталандыру құралдарын ерекше құбылыс ретінде қарастырмауымыз керек. «Бағытталған нәтижеге ерекше құбылыстың негізінде жетуі мүмкін емес, себебі автоматты түрде керекті әрекетке әкелміді. Заңда ұсынылған аспаптарды қолдануымен байланысты, оған әрекет, белсенділік, күш жатады»[3, 363].

Сонымен, құқықтағы ынталандырулардың құралдары – ол құқықтық оқиғалар, осы әрекеттің нәтижесінде ынталандыратын субъектінің мүдделері мен мұқтаждықтарын қанағаттандыру үшін, әлеуметтік және құқықтық белсенді әрекеттері қалыптасады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Алексеев С.С. Теория права. – М., 1994., 306 с.
- [2] Малько А.В. Правовое стимулирование: Проблемы теории и практики // Правоведение. – 1994. - №2., 295 с.
- [3] Проблемы теории государства и права: Учебное пособие /Под ред. М.Н. Марченко. – М., 2002., 427 с.

REFERENCES

- [1] Alexeev S.S. Teoria prava. – M., 1994., 306 s.
- [2] Malko A.V. Pravovoe stimulirovanie: Problemy teorii i praktiki// Pravovedenie. – 1994. -№2., 295s.
- [3] Problemy teorii gosudarstva i prava: Uchebnoe posobie/Pod red. M.N. Marchenko.- M., 2002., p.427.

ХАРАКТЕРИСТИКА И СИСТЕМА СРЕДСТВ ПРАВОВОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ

Нысанова С.К.¹, Наурызова В.К.¹, Усеинова К.Р.²

¹Атырауский государственный университет, г.Атырау

²КазНУ им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
karlygash_usein@mail.ru

Ключевые слова: акты применения административных правонарушений, нормы закона, право, правовое стимулирование, правоотношение, законность, компетентность, законодательство, юридическая техника.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль правового стимулирования с точки зрения законодателя. Правовой стимул изучается как правовой институт, представляющий совокупность юридических норм, цель введения которых - вызвать дополнительную мотивацию в пользу правомерного поведения, превышающего обычно предъявляемые к нему требования.

Nysanova of Sanzhan Kuandykkyza – the senior teacher of Atyrau state university, the candidate of historical sciences

Nauryzova Venus Kayyryzhankyzy – the senior teacher of Atyrausky state university senior teacher of Atyrau state university

Useinova Karlugash Rahimzhanovna - a candidate of juridical science, associate professor of department of theory and history of the state and law, constitutional and administrative law, law faculty of Al-Farabi Kazakh National University

Нысанова Санжан Қуандыққызы – Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің аға оқытушысы, т.ғ.к.

Наурызова Венера Қайыржанқызы - Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің аға оқытушысы

Үсеинова Қарлығаш Рахимжанқызы - з.ғ.к., Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дің заң факультеті, мемлекет және құқық теориясы мен тарихы, конституциялық және әкімшілік құқығы кафедрасының доценті